

LUNDS
UNIVERSITET

Lunds universitet
Sociologiska institutionen

Rasism på tunnelbanan

- En kvantitativ studie om tågresenärers upplevelse av rasism på tunnelbanan i Stockholmsområdet

Författare: Shanli Hojjati

Kandidatuppsats: SOCK04, 15 hp

Internet

Vårterminen 2018

Handledare: Birgitta Ericson

ABSTRAKT

Författare: Shanli Hojjati

Titel: Rasism på tunnelbanan

Kandidatuppsats: SOCK04, 15 hp

Internet

Handledare: Birgitta Ericson

Sociologiska institutionen, vårterminen 2018

Rasism på tunnelbanan anses vara en problematik i samhället som genom sociala processer kan drabba tågresenärer. Problematiken kan vara oundkomlig för personer med viss etnisk tillhörighet, detta främst beroende på hur andra uppfattar ens ursprung.

Syftet med denna studie är att utveckla en förståelse för hur individer beroende på deras (självddefinierade) härkomst upplever rasism på tunnelbanan i Stockholmsområdet. Detta genom ett kvantitativt tillvägagångssätt med målet att upplysa om grundorsaker till fenomenet.

Studien genomförs med hjälp av en webbaserad enkätundersökning och strävar efter att redogöra för hur personer med olika etniska och kulturella bakgrunder upplever rasism på tunnelbanan. Både utifrån de (321) medverkandes perspektiv och teoretiska utgångspunkter. Undersökningen stöds av specifikt formulerade och vägledande frågeställningar för att bibehålla en röd tråd genom hela arbetet.

Resultaten i undersökningen visar att rasism på tunnelbanan förekommer och kan ha en märkbar påverkan på resenärer. Det framkommer exempelvis att över 70% av tågresenärerna inom gruppen för ”stereotypiskt utländskt utseende” upplever sig vara utsatta på grund av att de ser ut att ha ursprung från ett annat land än Sverige. Ytterligare slutsatser pekar mot att individers förutsättningar i samhället kan avgöras beroende på deras biologiska kännetecken.

Nyckelord: Rasism, vardagsrasism, offentlig rasism, etnicitet, tunnelbana

Innehållsförteckning

INLEDNING	1
BAKGRUND	2
SYFTE & FRÅGESTÄLLNINGAR	3
BEGREPPSDEFINITIONER	3
<i>Rasism</i>	3
<i>Rasifiering</i>	3
<i>Vardagsrasism</i>	4
<i>Etnicitet</i>	4
STUDIENS AVGRÄNSNING	4
TIDIGARE FORSKNING	4
TRE NIVÅER AV RASISM	5
DIREKT OCH INDIREKT RASISM.....	7
UTSÄTTAS FÖR RASISM I VARDAGEN (VARDAGSRASISM).....	8
RASISM I DEN PUBLIKA SFÄREN	9
TEORETISKA UTGÅNGPUNKTER	10
CLARKES PLURALISTISKA SYN PÅ RASISM.....	10
DUPT ROTADE STEREOTYPISKA UPPFATTNINGAR	10
CLARKE KARTLÄGGER RASISM MED BAUMAN OCH MILES SYNVINKLAR	11
SLÖJAN OCH DET DUBBLA MEDVETANDET.....	12
EN INKLUDERANDE FORSKNING	13
METOD	13
VAL AV METOD SOM PASSAR STUDIENS UTFORMNING	13
ATT MÄTA (RASISM I) VERKLIGHETEN	13
ENKÄTKONSTRUKTION OCH VARIABLER SOM MÄTS	14
GENOMFÖRANDE AV UNDERSÖKNING	15
STUDIENS URVAL	16
METODDISKUSSION.....	16
RELIABILITET HAR EN AVGÖRANDE ROLL.....	17
VÄRDET AV VALIDITET	17
RESULTAT OCH ANALYS	18
"VILKA RESER MED STOCKHOLMSTUNNELBANA?" – GENERELL RESULTATREDOVISNING	18
HUR RESENÄRER UPPFATTAR RASISM PÅ TUNNELBANAN	19
HUR RASISM KAN TE SIG PÅ TUNNELBANAN	23
SAMBANDET MELLAN ETNICITET OCH UTSATTHET	24
"ATT KÄNNA SIG UTSATT" - UPPLEVELSEN AV RASISM UTIFRÅN ETT HÄRKOMST-PERSPEKTIV.....	26
KLASSTILLHÖRIGHET KAN ANSES AVGÖRA ENS FÖRUTSÄTTNINGAR	28
AVSLUTANDE DISKUSSION & SLUTSATSER	30
FÖRSLAG INFÖR FRAMTIDA STUDIER	31
REFERENSER/KÄLLFÖRTECKNING	32
LITTERATUR	32
LÄNKAR	33
BILAGOR	33
ENKÄTEN – RASISM PÅ TUNNELBANAN.....	33

Inledning

En person som tröttnat på rasism i tunnelbanan skapade på eget initiativ en antirasistisk sticker (ett klistermärke) för att motverka rasismen. Personen genomförde det frivilliga arbetet genom att sätta upp dessa klistermärken i tunnelbanetåg runt om i Stockholm. De var rubricerade med ”Viktigt! Vid rasism:” och hade följande instruktioner för hur en individ som bevittnar att en annan blir utsatt för rasistiska påhopp bör agera, detta följt av underrubrikerna Larma, Stoppa, Stötta, Anmäl. Tanken med klistermärkena sägs vara att hindra personer från att bli utsatta för både verbala och/eller fysiska påhopp. Syftet med initiativet, enligt personen själv, är att uppmäna människor att våga agera när de bevittnar rasism i vardagen som till exempel på tunnelbanan. Informationen på märkena kan anses bidra till att pusha och hjälpa folk att agera och i sin tur stötta sina medmänniskor (Nyheter24, 2017).

Brott med rasistiska inslag utgör ett samhällsproblem i Sverige, men inom det svenska rättssystemet har fokus varit på själva brottet och det har orsakat att konsekvenserna av rasistiska brott inte fångats upp. Detta på grund av att utsatta personer har haft en underordnad betydelse för systemet. Det finns en utveckling mot att förbättra stöd, skydd och hjälp för utsatta människor, dock parallellt med ökad utsatthet (Lindgren 2004:15). Rasism beskrivs genomsyra vardagliga sammanhang (Barnes, 2000) och ett exempel på en situation där det kan framkomma är när människor från olika kulturer, med olika etnisk bakgrund, färdas kollektivt (ibid: 165).

Denna samhällsproblematik (Goldberg, 2009) påverkar individer på flera sätt och det kan bland annat ha inverkan på deras syn på sig själva och andra. Hur fenomenet ”rasism på tunnelbanan” upplevs av resenärer är därför högst intressant att undersöka med målet att uppmärksamma etniskt hat/rasism. För att studera detta närmare förankras potentiella förklaringar om hur rasism kan komma att utspelas. De teorier som tillämpas är Simon Clarkes pluralistiska synsätt där sociologer som Zygmunt Bauman och Robert Miles bidrar till att kartlägga fenomenet (2003), samt även W.E.B Du Bois abstrakta idéer ”slöjan” och ”dubbla medvetandet” (Du Bois, 1903).

Problemformuleringen i denna forskningsundersökning berör hur rasism upplevs ta sig uttryck på tunnelbanan i Stockholmsområdet samt hur resenärer påverkas beroende på deras (självdefinierade) härkomst. Syftet är att få fördjupad förståelse om hur människors härkomst kan ha inverkan på deras upplevelse av främlingsfientlighet i den offentliga sfären. Med hjälp av en enkätundersökning har individers upplevelser samlats in och materialet kan ge en uppfattning om hur rasismen i tunnelbanan ter sig. På detta sätt används alltså kvantitativ metod

för att uppmärksamma rasism som äger rum på tunnelbanan i Stockholm. Frågeställningar i undersökningen lyder; ”*I vilken grad upplever människor som färdas med tunnelbana i Stockholmsområdet att de utsätts för rasism?*” och ”*Hur skiljer sig upplevelsen av rasism beroende på deras härkomst?*”.

BAKGRUND

En tidigare genomförd studie i form av min B-uppsats med fokus på mikroperspektiv har studerat vilka uttryck rasism kan ta sig på tunnelbanetåg inom Stockholmsområdet. Den kvalitativa studien har bidragit till ökat intresse hos mig för att studera detta område ytterligare och då med fokus på makroperspektiv. Detta fenomen, rasism på tunnelbanan, anses enligt mig vara väsentligt att undersöka eftersom det har stor betydelse för människor och tenderar att prägla samhället i stort (Barnes, 2000). Det är dock ett område som ännu inte har undersökts i speciellt stor utsträckning. Denna slutsats dras (av mig) med tanke på svårigheten att få fram tidigare studier som rör just rasism på tunnelbanan, eller andra kollektiva transportmedel.

Enligt en trygghetsundersökning sägs personer med ursprung från annat land (än Sverige) generellt sätt vara en grupp av människor som utsätts för brott mer än andra. Detta trots att svenska folket i allmänhet, inom andra grupper, sägs känna sig trygga (Brå 2011:12, 49). Det kan därför vara värt att ta reda på hur upplevelsen av rasism mellan de olika grupper inom ett område som det inte finns speciellt mycket studier om. Den begränsade kunskap som finns i ämnet kan bli utmanande, men kan också ses som ännu en anledning till att genomföra denna studie (Denscombe 2016:63-64).

I och med att ämnet är relativt outforskat redogörs det för hur ”rasism på tunnelbanan” anses vara ett samhällsproblem. Sociala problem, liksom rasism, anses vara en problematik i samhället eftersom det ur ett konfliktperspektiv innefattar att olika grupper av människor har skilda värderingar som kolliderar. Sådan problematik anses inte vara möjlig att lösa genom insatser direkt riktade mot individer, trots att enskilda individer drabbas/drabbas. Enligt Ted Goldberg, som är professor i sociologi, behövs det makropolitiska förändringar för att på lång sikt lösa ett samhällsproblem (2009:21) liksom rasism på tunnelbanan. På så sätt kan nämligen samhällsmedlemmar tilldelas fler handlingsmöjligheter i olika situationer (ibid:21).

En forskningsundersökning liksom denna kan bidra till att ge underlag för detta samhällsproblem, därför genomförs en kvantitativ studie (Djurfeldt 2018:39-40) som undersöker hur människor

upplever rasism på tunnelbanan. Detta för att analysera hur det ur samhällliga perspektiv och specifika teorier blir möjligt att koppla människors lika och olika upplevelser till deras förutsättningar samt omständigheter runt omkring dem (Eliasson 2013:141-143).

SYFTE & FRÅGESTÄLLNINGAR

I denna studie står personer som färdas med tunnelbana i Stockholmsområdet i fokus, detta för att undersöka vad de anser om rasism som äger rum på tunnelbanan. Syftet är att undersöka hur tunnelbaneresenärer upplever rasism beroende på var de ser ut att ha sitt ursprung ifrån. Avsikten är att skapa en fördjupad förståelse om hur personers härkomst kan påverka deras upplevelse av främlingsfientliga uttryck. De forskningsfrågor som anses lämpliga för att uppnå studiens syfte lyder:

- *I vilken grad upplever människor som färdas med tunnelbana i Stockholmsområdet att de utsätts för rasism?*
- *Hur skiljer sig upplevelsen av rasism beroende på deras härkomst?*

BEGREPPSDEFINITIONER

Här nedan följer definitioner av de centrala begreppen inom detta arbete:

Rasism

Följande definition av rasism ansluter sig denna studie till; Det breda begreppet rasism kan definieras som ett system av föreställningar som visar sig inom praktiker som exempelvis våld, förakt, intolerans och förnedring. Föreställningarna kan även komma till uttryck inom diskurser såsom samhällsdebatter samt även representationer av behovet att bevara ens egen identitet. Det kan exempelvis anses rasistiskt att undvika all form av mix gällande hudfärg, kultur eller religion. Dessa strukturer som delar in människor i olika grupper kan sammanfatta det komplexa fenomenet rasism (Clarke 2003:15-16). Rasism sägs med andra ord vara en ideologi med specifikt betecknande egenskaper likt dessa (Miles 1989:77).

Rasifiering

Rasism sägs anta flera olika former beroende på samhälle, historisk epok och bland vilka den framträder. Den föränderliga karaktären kan understrykas med begreppet rasifiering, där det poängteras att historiska och sociala processer skiljer ut en viss grupp av människor. I en sådan process där gruppen ”de andra” uppstår och ställs utanför, bildas också ”vi själva”, den grupp

som står innanför (Dahlstedt & Neergaard 2013:189). Att dela in människor baserat på deras "ras"/ursprung, som en process vilken utgår ifrån biologiska kännetecken, kan alltså förklaras med definitionen rasifiering (Miles 1989:73-75).

Vardagsrasism

Den form av rasism som utövas i vardagliga sammanhang kallas vardagsrasism. Med vardagsrasism menas öppet rasistiska sociala praktiker och tankescheman som fungerar som en struktur och kan beskrivas som upprätthållande för rasismens existens. Begreppet vardagsrasism kan därför anses vara högst relevant att inkludera i denna studie (Barnes 2000:2).

Etnicitet

Vidare inkluderas även begreppet etnicitet som innefattar en individs identifikation och tillhörighet till en viss grupp. Sociologer använder sig flitigt av detta begrepp, både för att de anser det vara uppenbart att "etnicitet" är socialt rotat (och inte har någon biologisk koppling) samt för att det tillskrivits av aktörer själva. En och samma person kan i olika situationer använda sig av flera olika etniska tillhörigheter, exempelvis kan en person identifiera sig som iranier, öst asiat och svensk (Clarke 2003:32-35; Miles 1989:71). Etnicitet anses enligt forskare vara den föredragna termen och har ersatt ordet "ras" (Clarke 2003:39), vilket är den föreställning som rasism initialt grundats i (Miles 1989:69).

STUDIENS AVGRÄNSNING

Undersökningen berör, som tidigare nämnts, människors egna upplevelser av hur rasism kan utspelas i tunnelbanetåg. Studien tar inte upp rasism i andra sammanhang som till exempel inom andra kollektiva transportmedel som buss, detta eftersom det kan underlätta att studera ett område i taget (Trost 2016:12; Denscombe 2016:85). Ytterligare undersöker studien resenärers härkomst genom att de medverkande själva får kategorisera sitt utseende. Detta för att bedriva forskning som ingen individ ska bli kränkt av, med tanke på hur känsligt ämnet rasism kan vara (Barnes 2000:4-5). Det förefaller därför logiskt att utelämna vilket ursprung i detalj som personerna har och istället lägga mer fokus på deras upplevelser.

Tidigare forskning

Samtliga av följande studier har på flera olika sätt undersökt rasism i sin forskning. De olika undersökningsfokus kan i sin tur bidra till att få utökad kunskap inom området. Deras forskning

kan även bidra med att redogöra erfarenheter och vilka perspektiv samt sammanhang som problemställningen – rasism, tidigare belyst. Till att börja med kan det vara passande att presentera en studie som ramar in definitionen av rasism med hjälp av en illustrativ förklaring.

TRE NIVÅER AV RASISM

En studie som fokuserar på att rama in förståelse för rasism med hjälp av att ta upp tre olika nivåer, nämligen institutionaliserad, personligt förmedlad och internaliserad. Dessa nivåer anses kunna bidra till att upplysa om rasrelaterade skillnader och i sin tur även utforma effektiva insatser för att eliminera skillnaderna. Förhållandet mellan nivåerna illustreras med hjälp av en bildlig framställning som innefattar blomlådor med röda och rosa blommor. Denna liknelse används i syfte av att vägleda individers tänkande om hur en faktiskt kan intervensera för att främja samhörighet. Liknelsen sägs också kunna fungera som ett redskap för att skapa en nationell dialog om rasism (Jones 2000:1212). Den har bland annat använts på Harvards universitet för att sprida lärdom och förståelse om rasism (ibid:1213).

Illustrationen handlar om att plantera samma typ av frön i två olika lådor, en med gammal jord och en med färsk jord. Fröer sådda i ny jord blomstrar snabbt och även svaga fröer växer till att bli medelhöga. Medan det märkbart är färre frön som blomstrar i lådan med gammal jord. Den gamla jorden anses alltså vara stenig och näringslös, medan den nya och färska jorden är fertil och rik på näring. Trädgårdsmästaren som odlat dessa fröer föredrar den ena färgen (röd) över den andra (rosa) och valde därför att plantera sin favoritfärg i näringsrik jord. Detta kan orsaka att de fröer som vårdas sämre inte ens blomstrar, medan de som favoriseras blomstrar ordentligt. År efter år går blommorna igenom samma visa, då de självmant odlas på nytt (Jones 2000:1213).

Den *institutionaliserade* nivån manifesteras i materiella förhållanden, men även i förfogande till makt/inflytande. Med materiella förhållanden betonas exempelvis möjligheten till att utnyttja kvalitetsutbildningar. När det gäller tillgång till makt/inflytande tas möjligheten till resurser (som exempelvis tåg-kort och/eller rösträtt) upp. Nutida strukturella former (som framkommit ur historiska händelser) anses bidra till reproduktion av sammankopplingen mellan socioekonomisk status och ursprung. Det är alltså på grund av institutionaliserad rasism som denna orättvisa koppling än i dag återskapas. I liknelsen kan trädgårdsmästarens ursprungliga preferenser för blommornas olika färg kopplas till denna nivå av rasism, detta eftersom de normativa aspekterna stämmer överens. Först och främst den historiska förolämpningen att

(baserat på färg) separera fröerna, för det andra blomlådornas samtida strukturella faktorer som till exempel att hålla de åtskilda och dessutom ignoransen att åtgärda deras förutsättningar. Faktumet är att ett antagande om den enas framgång kan bidra till blindhet om vad den faktiska orsaken till de andras olycka är. För att förtydliga stärktes alltså trädgårdsmästarens åsikt om att den ena färgen är att föredra, men utan att reflektera över att färgerna från början inte fått samma förutsättningar (Jones 2000:1213).

När det gäller den *personligt förmedlade* rasismen definieras den som fördomsfullt baserad och diskriminerande. Detta på grund av differentiella antaganden gentemot andras förmågor och handlingar, utifrån deras härkomst. Denna nivå av rasism uppenbarar sig vid brist på respekt (avsiktlig eller oavsiktlig) mot medmänniskor. Det kan exempelvis framkomma inom kollektivtrafik, där personer utesluts att sitta vid på grund av deras härkomst. Anledningen till att den ena färgen inte lyckas etablera sig i blomlådan med ny jord kan till exempel vara att ifall en blomma blåst över så plockas den bort. Detta på grund av att blomman anses vara ogräs. Den aktiva handlingen att utesluta en viss grupp kan kopplas till personligt förmedlad rasism (Jones 2000:1213).

Den tredje nivån, *internaliserad rasism*, grundar sig främst i acceptansen hos medlemmar inom den stigmatiserade gruppen och en konsekvens av detta kan vara att de sänker sitt egenvärde. Denna nivå accepterar begränsningar till ens egen fulla mänsklighet och kan beskrivas sträva efter självbestämmande. Internaliserad rasism manifesteras som en ”vithet” där hudtoner som inte liknar den kan avvisas med nedvärderande smeknamn eller annat orättvist beteende (Jones 2000:1213). Yttringar likt dessa kan tas som exempel på rasistiska påhopp som äger rum på tunnelbanan. Liknelsen blir möjlig att koppla till internaliserad rasism med tanke på att den färg som konstant blivit bemött som den ”sämre” faktiskt själv börjar tro det, alltså har tron internaliserats. I denna del inkluderas pollinering eftersom de blommorna som ser starka och blomstrande ut prioriteras, även av den nedvärderade gruppen (ibid:1213).

Slutligen poängteras det att om färgen, som hittills inte omvårdats, skulle få näringsrik jord då skulle lyckas blomstra och till och med växa sig starkare. Detta eftersom de lärt sig överleva under mycket sämre omständigheter (Jones 2000:1214).

DIREKT OCH INDIREKT RASISM

En annan studie ("Trade unions and racism in London, Brussels and Paris public transport") som baseras på tre europeiska storstäder identifierar ett gap mellan de nationella anti-rasistiska grundprinciper inom flera fackföreningar och själva arbetsmarknadens praxis, på lokal nivå. Där *direkt* rasism ofta nekas och *indirekt* rasism sällan utmanas. För att förhindra detta argumenteras det för att fackföreningarna mer medvetet behöver motarbeta rasism. I analysen av detta gap sägs det fattas en ledarskapsroll för arbetsplatsrepresentanter (Jefferys & Ouali 2007:406).

Det mest intressanta i studien är faktumet att huvudfokus ligger på rasism i både "direkt" samt "indirekt" form. Dessa former av rasism anses vara högst relevanta eftersom aspekten även kan appliceras inom fenomenet "rasism på tunnelbanan" i Stockholm. Direkt rasism innebär att en avsiktligt konstruerar och avser att symboliskt eller i praktiken kränka enskilda individer eller grupper, detta genom att behandla dem mindre gynnsamt. Indirekt rasism finns inom så kallade "neutrala" lagar, regler, förordningar, praxis och så vidare. Dessa är dolda och kan förekomma vid rekrytering, befordran, fördelning av arbete och så vidare. Det i sin tur har en effekt av att missgynna enskilda individer eller grupper. Indirekt rasism eller diskriminering sägs till exempel innefatta protektionistiska bortförklaringar, assimilationer och förnekelse (Jefferys & Ouali 2007:407). Dessa sätt att reagera på kan även förekomma hos individer i andra sammanhang, som till exempel vid val av sittplats på tunnelbanan.

Av studiens (93 stycken) semistrukturerade intervjuer, med skilda verksamheter och organisationer som arbetar inom samma område, framkom det att flera grundprinciper inte följs trots att intervjupersonerna hänvisar till dem. Till exempel sägs anställda på fackföreningar komma undan med sina rasistiska värderingar genom att hänvisa till vissa regler eller leta andra anledningar till att hindra personer med annan härkomst att till exempel få en befordran. De "förnekande"-svaren visade sig vara vanligast och därefter kom "assimilation"-svar. Dessa typer av besvarande kan anses genomskåda deras egentliga syn på personer med annan etnisk tillhörighet (Jefferys & Ouali 2007:410-413). Förnekandet av de befintliga praktikerna skapar offer och det visar på hur komplext rasism kan vara/framträda, speciellt när det gäller indirekt diskriminering (ibid:415). Detta bekräftar alltså att alla människor inte får samma bemötande och lika möjligheter, fastän det sägs att man ska få det, likt (rasistiska) uppståndelser och situationer som kan uppstå när en färdas med tunnelbana.

UTSÄTTAS FÖR RASISM I VARDAGEN (VARDAGSRASISM)

I en studie gjord av Annie S. Barnes, som numera är en pensionerad professor i Sociologi vid Norfolk State universitet, lyfts berättelser där personer som har erfarenhet av att bli utsatta för rasism i sin vardag (2000:5). Rasism förklaras i denna studie som ett ”överlägset virus” som bärs av vita människor. Det sägs demonstreras i deras tal, kroppsspråk, uppenbara och subtila handlingar, isolerade attityd och diskreta hämnd. Detta virus sägs finnas på grund av ett annat virus, nämligen personlig osäkerhet, som skadar många (svarta) liv (ibid:2). Barnes har själv erfarenhet av att bli utsatt och vill använda sina erfarenheter tillsammans med andra röster för att väcka känslor och i sin tur motverka orättvisor (ibid:5). Studien inkluderar 146 studenter i åldrarna mellan 18 och 40 år (ibid:2) och fokus ligger på medelklass, arbetarklass och personer utan tillgångar. Detta för att deras erfarenheter demonstrerar hur genomträngande attityd med rasistiska inslag kan te sig (ibid:3).

Vidare förklaras det att inte alla vita utövar/sprider rasistiska värderingar, en del människor är säkra i sig själva och visar i sin tur respekt för alla människor, oavsett etnisk tillhörighet. En del känner sig otillräckliga, men utan att utöva sina tillkortakommanden genom att skada personer med annat ursprung än de själva, detta eftersom de vet om att det är obefogat. Andra försöker få dem själva att känna sig betydelsefulla genom att vara rasistiska mot svarta (Barnes 2000:2).

De motiv som tas upp för att genomföra arbetet sägs först och främst handla om att utveckla en ökad medvetenhet bland vita, gällande främlingsfientlighet och hur rasismen drabbar de svarta. Med ökad medvetenhet är syftet att skapa bättre relationer mellan människor som har olika hudfärg (Barnes 2000:2). Det är ett gott tecken om vita människor börjar få medkänsla för hur svarta människor behandlas, detta för att få dem att erkänna hur deras uppfattningar kan vara rasistiska och i sin tur sluta utöva rasism. Denna studie kan beskrivas som unik eftersom den framhäver vad vita människor kan göra. Det kan till exempel handla om att erkänna sin inaktivitet för att eliminera rasismen som i sin tur kan leda till ett aktivt bekämpande av fenomenet (Barnes 2000:4). Rasism (som Barnes förknippar med ett ”överlägset viruset”) anses kunna tillintetgöras genom att alla människor, oavsett härkomst, behandlas likadant (ibid:4-5).

Det mest intressanta och relevanta i studien är ett särskilt avsnitt som behandlar rasism på offentliga platser (Barnes 2000:162). Detta framkommer i respondenternas berättelser om tillfällen då de råkat ut för rasistiska påhopp, bland annat på just tunnelbanan (ibid:165-166),

likt denna undersökning. Det innebär att rasism utövas på platser där frihet ska kunna tas för givet och detta, anser Barnes, borde orsaka oros känslan i hjärtat på vita människor (ibid:163).

RASISM I DEN PUBLIKA SFÄREN

Ytterligare en studie "Diversity urban space and the right to the provincial city" tar upp rasism i offentliga rum. Studien handlar om inter-etniska relationer sett ur ett "utrymme i den publika sfären" perspektiv i en relativt liten stad i England, Peterborough. Undersökningen omfattar 76 muntliga historier av personer från olika etniska bakgrunder i staden, inklusive etniskt vita. Studien tar upp vad olika minoriteter och majoriteter anser vara "hem" och vilka publika utrymmen som en anpassar sig till efter etniska normer (Rogaly & Qureshi 2013:423-424).

I ett exempel från personernas berättelser tillfrågas en individ huruvida denne kände sig "säker" när EDL (English Defence League) hade demonstrationer i staden. Personen svarade att hotet från rörelsen påminde om smärtsamma minnen från tidigare rasistiska påhopp som en nära familjemedlem, som arbetade inom kollektivtrafiken, utsatts för. Vidare berättas det om hur EDL medlemmar tenderar att uttrycka sig rasistiskt, både verbalt och fysiskt, mot andra resenärer (i detta fall en anställd) under sin tågresa (Rogaly & Qureshi 2013:428). Syftet med studien är att få människor att bli mer accepterande gentemot varandras olikheter, detta genom att implementera människors lika värde i det publika (ibid:434-435).

Tanken är att den frambringade känslan av ett värdefullt bemötande från en sådan plats ska spridas vidare över hela staden och vidare globalt. Detta genom att ge människor friheten och möjligheten att inom den (till en början) specifika sfären dela med sig av kulturella betingelser till människor som både accepterar det obekanta och som uppskattar det. Det kan i sin tur smitta av sig till omgivningen och leda till att färre personer utgår ifrån sina förutfattade meningar (Rogaly & Qureshi 2013:435).

Den publika sfären anses tillhöra alla samhällsmedlemmar och därför bör det i praktiken också vara så. En förändring i praktiken av detta slag kan i sin tur minska både fysiskt och psykiskt våld som rasism för med sig. Detta tack vare den fördomsfria sfären som accepterar personer precis för dem de är. Studien tar upp detta ämne på politisk nivå där "utrymme i den publika sfären" ses som en viktig fråga och det anses gynna alla människor med en mer "alla är lika" mentalitet (Rogaly & Qureshi 2013:434-435).

Samtliga av de tidigare studierna (ovan) kan bidra till en fördjupad förståelse för rasism. Detta med hjälp av den förberedande kunskap som det tillför att ta del av genomförda studier. I förhållande till denna undersökning kan studierna till exempel användas till att stödja förväntade skillnader i resultat- och analysdelen.

Teoretiska utgångspunkter

I denna studie utses Simon Clarkes synsätt som en huvudteori eftersom det tydligt framhäver av vilken anledning som rasism och etniskt hat uppstår. Clarke använder i sin förklaring sociologiska modeller och begreppsdefinitioner utvecklade av Zygmunt Bauman och Robert Miles (2003). Vidare inkluderas två andra teorier i detta teoretiska avsnitt, nämligen teorin om ”slöjan” och ”det dubbla medvetandet”, som W.E.B Du Bois utvecklat. Du Bois teorier kan bidra till att förklara hur konsekvenser av att utsättas för rasism kan se ut (1903). De teoretiska utgångspunkterna innefattar djupgående förklaringar om rasism och anses därför vara relevanta för denna studie.

CLARKES PLURALISTISKA SYN PÅ RASISM

Simon Clarke redogör för att det finns två centrala teman vilka han utforskar i boken ”Social theory, Psychoanalysis & Racism”. Det första är relationen mellan sociologiska tankar och psykoanalytisk teori. Det andra är hur dessa idéer kan användas för att nå ökad förståelse för rasism och etniskt hat. Sociala strukturer som sociologin studerar adresserar till exempel inte *emotioner* individer mellan, medan det socialpsykologiska istället inkluderar interna delar hos människan som kan anses komplettera de mer strukturellt baserade teorierna (Clarke, 2003:26). Det finns även en gren inom sociologin som studerar emotioner och sociala företeelser/processer, nämligen emotionssociologi. Det är ett kunskapsfält där samarbetet mellan kropp och medvetande överskrids (Wettergren, 2012). På detta sätt kan det förklaras *hur* individer uppfattar varandra (ibid:37) samt konstruktionen av att vara olika (Clarke, 2003:26).

DJUPT ROTADE STEREOTYPISKA UPPFATTNINGAR

Rasism manifesteras i praktiker, diskurser och representationer av olikhet (Clarke, 2003:27) och kan ses som sociala och psykologiska fenomen som anses vara intersubjektiva, ideologiska och systematiska. Det vill säga; ideologier som baseras på sammansatta strukturer av föreställningar där samtliga delar uppfattning om saken (ibid:15-19). Clarke har undersökt hur termen ”ras” historiskt sett har använts och han argumenterar dels för att det är ett symptom av

individens rädsla för olikhet, men också att termen använts som ett försök att klassindela och definiera varandra (ibid:26-27). I sin bok redogör han för att rasism tenderar att koncentrera sig på strukturer som i sin tur bidrar till diskriminering och ojämlikhet. De förutfattade meningarna som orsakar detta anses vara ett direkt resultat av kapitalismens klasstrukturer. Det sägs att etniska minoritetsgrupper systematiskt missgynnas på grund av de vitas klassposition och det främjar i sin tur en underklass som minoritetsgrupperna ingår i (ibid:15-19 & 27).

Främlingsfientlighet beskrivs vara baserat på djupt rotade stereotypiska uppfattningar och förutfattade meningar av etnisk kategorisering. Dessa sägs existera genom de (sociala) strukturer och praktiker av diskriminering samt exkludering som förekommer. Den mest vanligt förekommande formen av rasism sägs vara exkluderande praktiker som fungerar på grund av att en inte anses tillhöra den dominerande kulturen (Clarke 2003:15-19 & 27).

CLARKE KARTLÄGGER RASISM MED BAUMAN OCH MILES SYNVINKLAR

Clarke presenterar Zygmunt Baumans idé om ”*främlingen*” som kan anses ge en förklaring av fenomenet rasism. Idén redogör för hur tron gällande (nationsbaserad) social struktur, byråkrati och teknologi inom det moderna samhället fungerar. Samt till viss del hur igenkänning inom rollen av allmänna föreställningar och av en ”inre” världsbild sammanfattas i denna sociologiska modell (Clarke 2003:43). När det kommer till studerandet av till exempel förintelsen anser Bauman att det kulturella av instrumentell rationalitet (som betyder att nå ett mål på det mest effektiva sättet, vilket i detta fall är att vara rasistisk) inte bara gjorde förintelsen möjlig, utan också rimlig (ibid:54).

Främlingen är en idé som har särskild kvalitet, detta eftersom verket bidrar till förståelsen för komplexiteten av människors ”inre” världar. Clarke använder detta verk för att uttrycka ett sätt för sociologin att börja se mänsklig emotion och sättet som sinnen fungerar på som tolkningsbart och subjektivt. Detta anses vara ledande i den sociologiska analysen om rasism. Termen ”Främlingen” betyder inte en *obekant* person, utan är snarare en skiljelinje mellan ”oss” och ”de andra”. Främlingen kan sägas ha kännetecknen likt en fiende, men tillskillnad från fiender hålls främlingen inte på distans. Detta leder till att främlingen urholkar ordningen genom att tänja på gränsen, vilket i sin tur kan orsaka förvirring och oro som är anledningen till att främlingen blir måltavla för hat (Clarke 2003:55).

Clarke redogör även för Miles term – rasifiering (2003:17), detta eftersom rasism kan anta olika former som tidigare nämnt exempelvis beroende på historisk epok. Den ombytliga karaktären inom rasism understryks tack vare detta begrepp, där det betonas att historiska och sociala processer skiljer ut en viss grupp av människor (Dahlstedt & Neergaard 2013:189). Miles förklarar begreppet som en process av att dela in människor baserat på ”ras”/ursprung, processen utgår alltså ifrån biologiska kännetecken (1989:73-75). Han anser att rasifiering av människor innebär ett förlopp där de medverkande bidrar till strukturer och institutioner inom samhällen. I en sammanfattning av definitionen för rasifiering sägs det vara en logisk process som ger attribut (utmärkande egenskaper) till specifika biologiska funktioner hos människor (ibid:76). Clarke som själv har undersökt termen ”ras” och hur det historiskt sett har använts argumenterar dels för att användandet är ett symptom av individers rädsla för olikheter och att termen dessutom tillämpats för att klassindela och definiera människor (2003:26-27).

SLÖJAN OCH DET DUBBLA MEDVETANDET

En annan relevant teoretiker är W.E.B Du Bois som gärna inte skiljde på teori och praktik. Du Bois utvecklade abstrakta idéer utifrån egna erfarenheter i syfte av att främja medborgerliga rättigheter (Du Bois 1903:xviii). Den omtalade teorin *slöjan* sägs representera en visuell barriär som skiljer människor åt (ibid:8) och kan kopplas till denna studie, eftersom de individer med ”stereotypiskt utländskt utseende” skiljs åt ifrån den grupp som anses ha ”stereotypiskt nordiskt utseende”. Slöjan sägs hindra vita människor från att se svarta människor som amerikaner och från att behandla dem som ”inte lika” mänskliga. På samma gång hindrar slöjan svarta människor från att se sig själva för den man är, utanför den negativa synvinkeln av ”svarthet” skapad av rasism (ibid:8). En visuell beskrivning av slöjan är ett tunt (transparent) material där båda sidor syns, men fortfarande skiljer dem åt. Till exempel kan resenärer med en viss hudfärg på tunnelbanan känna samhörighet med varandra medan de skiljs åt från de med annan hudfärg.

Samma teoretiker, Du Bois, grundade även teorin ”dubbla medvetandet” som handlar om hur en viss grupp av människor bedömer sig själva utifrån andra individers åsikter. Teorin beskriver att sättet en individ blir bemött på kan påverka dennes självbild. Detta leder i sin tur, enligt Du Bois, till att de individer som avviker ifrån normen i samhället kan uppleva ”dubbla medvetandet” (1903:8 & 136). Även denna teori blir möjlig att koppla till studien av den anledning att de individerna med ”stereotypiskt utländskt utseende” kan påtala att deras härkomst är avgörande för hur de bemöts, exempelvis på tunnelbanan i Stockholm.

EN INKLUDERANDE FORSKNING

De nämnda teorierna kan anses vara lämpliga främst eftersom de bidrar till att beskriva hur individer kan uppleva rasism *olika* och även för att de kan förklara hur det kommer sig. Dessa perspektiv kombineras för att bidra till en inkluderande forskning som tar hänsyn till flera olika relevanta synvinklar. Varje teori förväntas ta skilda roller i arbetet för att nå målet – en inkluderande forskning. Clarkes teori anses vara viktig av anledningen att den innefattar ett unikt koncept som tar hänsyn till det socialpsykologiska. Det kan nämligen anses ha en mer inramad funktion och därför hålls Clarkes teori huvudsakligen i fokus. När det gäller Du Bois teorier tas dessa även upp av ytterligare en specifik anledning, nämligen att både inkludera vita och svarta teoretiker. Detta för att tillföra en så sociologiskt heltäckande forskningsundersökning som möjligt.

Metod

I detta avsnitt presenteras vilken metod som arbetet genomförts med och hur det har gått till.

VAL AV METOD SOM PASSAR STUDIENS UTFORMNING

Det kvantitativa tillvägagångssättet används för att skapa en bättre helhetsuppfattning om hur stora grupper av människor upplever samma område. Det blir också med denna metod möjligt att sätta siffror på undersökningsmaterialet. Detta förutsätter att frågeformuläret, som samlar in datamaterialet, har struktur och noggrant genomarbetats (Eliasson 2013:29-30). I denna studie används kvantitativ metod i form av en enkätundersökning för att besvara frågeställningarna. Medan andra metoder (som till exempel kvalitativ metod) kan bidra till en övergripande bild hos enskilda individer, är syftet i detta sammanhang att få en ut-zoomad uppfattning om hur människor upplever rasism på tunnelbanan. Det är bland annat på grund av denna anledning som intervjuer eller liknande har uteslutits, men också på grund av tidsbegränsningen som bör tas hänsyn till (Aspers, 2011:93). En enkät kan därför anses vara ett passande sätt att utföra denna småskaliga undersökning (Denscombe 2016:25).

ATT MÄTA (RASISM I) VERKLIGHETEN

För att ”mäta” främlingsfientlighet i det verkliga livet används frågor/påståenden i enkäten som mätinstrument för en så objektiv studie som möjligt. Detta genom att redogöra för varje steg i tillvägagångssättet samt föra diskussioner kring för- och nackdelar med de val som tas. Genom

att på detta sätt visa studiens utformning kan möjligheten att förmedla ett givande budskap öka. Dock har kvantitativ metod kritiserats på grund av att metoden förenklar fenomen som egentligen kan vara mycket mer komplexa och subjektiva, faktumet är att det inte finns en neutral utsiktspunkt. Samhällsfenomenet rasism kan betraktas på oändligt många olika sätt och den insamlade statistiken kan därför anses vara relativ i den kontext som den uppstår i (Barmark 2015:45-48). Ett motargument för denna kritik kan vara att studier som grundar sig i teori (Denscombe 2016:394) kan bidra till att det relativa omvandlas till mer absolut.

Fördelen med att mäta verkligheten genom att använda ett kvantitativt tillvägagångssätt är att det blir möjligt att dra slutsatser från stickprovet som kan appliceras på populationen (Eliasson 2013:108-110). Antalet medverkande i stickprovet är det som gör det möjligt att generalisera mätvärden till populationen (ibid:73-75). För att dra slutsatserna förutsätter det dock att de resultat som framkommit ur den insamlade data (stickprovet) visar statistisk signifikans (ibid:108-110).

ENKÄTKONSTRUKTION OCH VARIABLER SOM MÄTS

Enkätundersökningen är webbaserad och skapades via onlinetjänsten ”SurveyMonkey”, där 26 frågor samt påståenden formulerades och under specifika svarsalternativ gavs det utrymme för medverkande att tillägga egna kommentarer. I utformandet av enkätundersökningen är det viktigt att göra den enkel och kortfattad, eftersom besvarandet kräver mental ansträngning av de medverkande. Det är därför även viktigt att redan i början vara öppen med hur stor ansträngning som förväntas av dem (Denscombe 2016:247-248). Frågorna utformades utifrån de teorier som inkluderats i studien, detta för att på ett smidigt sätt behålla den röda tråden i arbetet (ibid:394). Begreppet rasism operationaliseras alltså genom de utformade frågor och påståenden som de medverkande besvarat och tagit ställning till. De egenskaper som studien undersöker är det som kallas för variabler, de kan innefatta attityd, värdering, erfarenhet och så vidare (Barmark 2015:35). Huvudvariablerna är ”stereotypiskt utseende” samt ”upplevelse av rasism”. Andra variabler som inkluderas är könstillhörighet, ålder, inkomstkällor, klasstillhörighet med fler. De medverkande avgör sin *egna* uppfattning om hur de själva kategoriserar sitt utseende, exempelvis stereotypiskt nordiskt/utländskt.

De påståenden (Q10-14) i enkäten som rör ”rasistiska påhopp” gäller både verbala och fysiska påhopp. Detta redogörs för de medverkande. Fenomenet har dock inte operationaliserats mer än så och det kan anses påverka resultatens riktning. Detta med tanke på att de medverkande

själva fått definiera vad som faktiskt menas med ”rasistiska påhopp”. Av denna anledning bör svaren på dessa påstående tolkas med reservation. Gällande ena påståendet (Q14) som rör hur en skulle agera vid ett rasistiskt påhopp, så erfordras att de medverkande ser denna typ av påhopp som en kriminell handling. Detta för att exempelvis anmäla till polis (vilket är en av flera svarsalternativ). Rörande en annan mening (Q10) kan den uppfattas som ledande eftersom det i formuleringen framgår att människor i tunnelbanan utsätts för rasism. Detta motiveras med den inledande artikeln som är inspirationen till detta arbete.

De flesta påståenden har fyra svarsalternativ; Stämmer helt, Stämmer delvis, Stämmer inte och Vet ej. Det innebär att variablerna kategoriseras som ordinalskalnivå, eftersom svarsalternativen rangordnar värdena. De andra variablerna som till exempel ålder har en absolut noll-punkt och kategoriseras som kvotskalnivå. Könstillhörighet och härkomst kategoriseras som nominalskalnivå eftersom variablerna varken har någon noll-punkt eller rangordnas, men däremot klassificeras. Det är ytterst viktigt att hålla reda på dessa skalnivåer i statistikprogrammet SPSS inför analysen av det insamlade materialet, detta för att uppnå korrekt uträknad statistik. Studien mäter alltså rasism utifrån data baserad på upplevelser som samlats in med hjälp av den utformade enkäten (Eliasson 2013:12-13; Djurfeldt 2018:42-45).

GENOMFÖRANDE AV UNDERSÖKNING

Enkäten annonserades av bekvämlighetsskäl ut i sociala medier, mer specifikt via min Facebook profil. Utöver detta har andra delat vidare länken och den har även delats inom Facebook grupper som relaterar till ämnet. Det har varit till stor fördel att publicera undersökningen inom särskilda grupper på Facebook för att motverka att urvalet begränsas till min bekantskapskrets. Detta kan ha bidragit till att personerna som valt att medverka inte endast gjort det för att de uppmanas av mig, utan även av skälet att vilja bidra till studien. Det enda sättet som använts för att få personer att besvara enkäten är att förklara för dem att deras medverkan behövs för att denna studie ska kunna genomföras. Inte under några omständigheter har det skett någon ”mutning” eller liknande (Denscombe 2016:37-38).

Genom att sprida enkäten via internet ges möjligheten att sprida information på ett tidsbesparande, miljövänligt samt kostnadsfritt sätt. Med anledningen att denna studie är småskalig och inte direkt har någon budget anses detta vara ett passande sätt att genomföra undersökningen på (Denscombe 2016:35-36). I utlåtandet av enkäten angavs det att medverkandet är anonymt och en ungefärlig uppskattning av hur lång tid (ca 3-5 minuter)

medverkandet kan ta. Det talades även om att de som besvarar enkäten bör ha resvana inom Stockholms kollektivtrafik och åker med tunnelbana, helst regelbundet. Samtliga 321 personer som besvarat enkäten hålls inkognito och de får på eget initiativ ta del av slutresultatet på samma sätt som de frivilligt deltog i undersökningen (ibid:247-248).

STUDIENS URVAL

De subjekt som tillfrågas att delta i undersökningen valdes som tidigare nämnt utifrån ett bekvämlighetsurval och urvalsramen (Eliasson 2013:45) riktar sig till *alla* människor som har erfarenhet av att färdas med tunnelbanan i Stockholmsområdet. All empiri har samlats in via Facebookanvändare och det innebär att personer som inte är anslutna till Facebook eller inte har tillgång till dator/internet utesluts. Detta kan riskera att exkludera vissa människor men en majoritet nås och därför anses detta tillvägagångssätt passande. Avgränsningen görs främst av anledning att hinna genomföra arbetet inom den givna tidsplanen och för detta lämpar sig som sagt en webbaserad enkät (Denscombe 2016:25).

METODDISKUSSION

Att genomföra kvantitativ metod innefattar specifika frågor samt begränsade svarsalternativ. På detta sätt kan informationen i form av statistik som samlas in innehållsmässigt anses vara limiterat. Under utvalda frågor/påståenden är det dock möjligt att tillägga ytterligare ett svarsalternativ med en kommentarruta av anledning att minska begränsningen. Den inkomna informationen saknar till exempel svaret på hur den medverkande i enkäten resonerar, kring för- och nackdelar angående undersökningsfrågorna/påståenden eller området som studeras. Det är som tidigare nämnt en förmån med att genomföra enkätundersökningar (där samtliga medverkande ställs inför exakt samma frågor och/eller påståenden) eftersom det på kort tid blir möjligt att samla in svar från en stor mängd människor. På detta sätt går det att på ett enkelt vis sammanställa de medverkandes svar och därefter räkna ut hur åsikter mellan grupper skiljer sig åt (Barmark 2015:32).

Främsta fördelen med kvantitativ metod kan sägas vara att det (med data från ett stickprov) blir möjligt att dra slutsatser om hur det generellt sett ser ut i populationen (Eliasson 2013:108-110). Detta gäller dock omfångsrika studier (ibid:47) och inte småskaliga som denna. I den här undersökningen kan det i strikt bemärkelse *inte* sägas vad som gäller i population, utan resultaten representerar de 321 medverkande (som via min Facebook profil uppmanats att delta). Däremot kan statistiskt signifikanta resultat belysa indikationer av styrkan i samband

mellan variabler och på detta sätt kan resultaten från en mindre studie också vara intressant (Denscombe 2016:360-361). Detta eftersom resultaten alltså kan indikera hur det utforskade fenomenet – rasism på tunnelbanan ter sig.

Nackdelar med kvantitativ metod kan vara att det är utmanande att få människor att fylla i enkäten samt ge korrekta/ärliga svar. Trots dessa nackdelar anses fördelarna väga mer och därför vidhålls beslutet att fullfölja det kvantitativa tillvägagångssättet (Eliasson 2013:108-110).

RELIABILITET HAR EN AVGÖRANDE ROLL

Denna studie stävar efter att från början se till att hålla en hög reliabilitet genom att följa de allmänna riktlinjer som finns inom forskningsvärlden. För att bevara en hög tillförlitlighet är det ur vetenskaplig synvinkel viktigt att andra som studerar samma område får lika resultat, eller i fall där studiens data (som slutsatsen baseras på) kontrolleras. Reliabiliteten avgörs beroende på hur mätningarna, i detta fall med hjälp av en enkät, genomförs samt hur de, i detta fall enkätfrågorna/påståenden, har bearbetats (Eliasson 2013:14-15).

Ett exempel på hur det kan bli möjligt att bibehålla hög reliabilitet är att i enkäten formulera frågor som samtliga medverkande kan tolka på samma sätt. Fler sätt att öka reliabiliteten i en studie, i detta fall som behandlar upplevelsen av rasism, kan vara genom att mäta de centrala variablerna i undersökningen med hjälp av *olika* frågor om samma fenomen. Det är också en fördel att ha väl formulerade och tydliga instruktioner om undersökningen samt redogöra för hur den är utförd, detta för att motverka osäkerhet hos de medverkande. När materialet samlats in är det ytterst viktigt att även vara uppmärksam på att den data som matas in/kodas på korrekt sätt. Med en hög reliabilitet så ökar förutsättningarna att dessutom nå en hög validitet (Eliasson 2013:14-16).

VÄRDET AV VALIDITET

Studien strävar även efter att redan från början vidhålla hög validitet, vilket innebär att det som studien syftar till att mäta faktiskt mäts. För att ha klarhet i det som ska mätas anses det vara avgörande att i tidigare stadier ha övergripande koll på studiens vägledande frågeställningar. Detta bidrar i sin tur till att undersökningen följer en struktur och anses vara ”giltigt” utförd, som innebär samma sak som att ha en hög validitet. Exempelvis genom att i så stor utsträckning som möjligt kontrollera att den information som samlats in representerar sanningen.

Sanningshalten i undersökningen avgör nämligen den vetenskapliga trovärdigheten för studien (Eliasson 2013:16-17).

Det tillvägagångssätt som begrepp som rasism operationaliseras på samt hur det stämmer överens med de teoretiska utgångspunkterna kan bidra till en hög validitet. Genom att utforma olika indikationer för de begrepp som används kan det bli möjligt att applicera indikationerna som ett mått på validiteten. Något som pekar på att validiteten är hög sägs vara att samtliga indikationer pekar åt samma håll, där resultaten jämförs. Till exempel mäts upplevelsen av rasism hos resenärer som ser ut att ha olika härkomst och de relevanta anvisningarna, som i detta fall utses vara människors erfarenheter och upplevelser av rasismen. För att ens kunna nå hög validitet krävs det att undersökningen från början har hög reliabilitet, alltså att studien från början genomförts på ett tillförlitligt och korrekt sätt (Eliasson 2013:16-17).

Resultat och analys

I detta avsnitt presenteras studiens resultat och tolkas utifrån de teoretiska utgångspunkterna. Av de 321 personer som medverkat har alla besvarat samtliga 26 frågor och påståenden i den webbaserade enkätundersökningen.

”VILKA RESER MED STOCKHOLMSTUNNELBANA?” – GENERELL RESULTATREDOVISNING

Mer än 70% av de medverkande i undersökningen reser med tunnelbanan en eller flera gånger i veckan. Tillsammans med de som reser en eller flera gånger i månaden nås nästan 90% (se Tabell 1). God resvana anses vara lämpligt för att studien ska kunna besvara de vägledande frågeställningar och nå syftet. Vidare har all insamlad data en spridning i åldrarna hos de medverkande, *medianen* visar födelseår 1990 och *medelvärde* 1985. Medianen kan förklaras som värdet av den ”mittensta” observationen och medelvärdet är summan av alla observerade värden delat med antalet observationer (Djurfeldt 2018:49-52 & 59-61). Den äldsta personen är född 1948 (fyller 70 år) och den yngsta år 2001 (fyller 17 år), vilket anses passande med tanke på att studiens syfte är att undersöka tågresenärers ”upplevelse” oavsett ålder. Dessa resultat kan tillföra hög validitet av anledningen att det område som ska studeras faktiskt har studerats (Eliasson 2013:16-17).

Tabell 1.	(Q9) ”Jag reser med tunnelbana i Stockholm...”
En eller flera gånger i veckan	→ 72% (230)
En eller flera gånger i månaden	15% (50)
En eller flera gånger om året	13% (41)
Total	100 % (321)

Av de medverkande identifierar sig 62% som kvinnor och 38% som män och 43% av samtliga respondenter har minst en biologisk förälder med härkomst från annat land än Sverige. De flesta har studerat på universitet/högskola grundnivå (38%) och avanceradnivå (22%). Många av dessa personer antas i nuläget ha anställning eftersom drygt 70% av de medverkande angav att deras huvudsakliga inkomstkälla är lön.

I resultaten framkommer det att en stor majoritet av de med ”stereotypiskt nordiskt utseende” är kvinnor (se Tabell 2), vidare är dessa personer som tidigare nämnt högutbildade och har anställning. Denna så kallade ”profil” kan påverka resultaten beroende på *hur* denna grupp generellt sett brukar bemötas. Detta eftersom de individer som stämmer överens med profilen inte upplever att de utsätts för rasism i samma utsträckning som personer med ”stereotypiskt utländskt utseende” (Miles 1989:66). Dock betyder det inte nödvändigtvis att de medverkande som ingår i profilen är ovetandes om att andra utsätts med tanke på deras utbildningsnivå. Det i sin tur kan tala för att den kunskap som behövs för att uppmärksamma rasism (och hur det kan te sig) finns. Du Bois anser nämligen att utbildning är en av grundpelarna inför framtiden (1903:59), detta kan styrka att kunskap är nyckeln till en framtid utan rasism.

Tabell 2.	(inom gruppen ”stereotypiskt nordiskt utseende”)	(inom gruppen ”stereotypiskt utländskt utseende”)
Kvinna	→ 68% (130)	54% (70)
Man	32% (61)	46% (60)
Total	100% (191)	100% (130)

HUR RESENÄRER UPPFATTAR RASISM PÅ TUNNELBANAN

Cirka 90% av de medverkande anser sig vara bekant med faktumet att människor utsätts för rasism på tunnelbanan i Stockholm. Uppemot 70% har till och med bevittnat resenärer som blir utsatta för rasistiska påhopp, men inom de två grupper som är kategoriserat indelade ser det annorlunda ut. Där syns det att mer än dubbelt så många av de medverkande inom gruppen

”stereotypiskt *nordiskt* utseende” svarat att de *inte* är bekanta med rasism på tunnelbanan. Ännu fler i samma grupp besvarade även att de *inte* heller vittnat något sådant (se Tabell 3). Antalet ovetande personer hade eventuellt blivit ännu högre ifall påståendena hade varit mindre ledande (genom att inte förutsätta att rasism äger rum på tunnelbanan).

Dessa påståenden kan ses som representerande för (vita) personer som baserat på sin hudfärg inte uppmärksammar eller kanske ens vet om rasismens existens. Enligt Barnes kan dessa personer på grund av sin inaktivitet vara en anledning till att rasismens dagordning upprätthålls (2013:4). Detta kan enligt resultaten, som visas i Tabell 3, anses stämma exempelvis med tanke på hur stor andel av de medverkande inom gruppen för ”stereotypiskt utländskt utseende” som säger motsatsen. Resultaten kan belysa indikationer av styrkan i samband mellan variablerna och i ett Chi-2 test visar p-värdet nästan statistisk signifikans.

Tabell 3.		
(Q10) ”Jag är bekant med faktumet att människor utsätts för rasistiska påhopp på tunnelbanan i Stockholm”	(inom gruppen ”stereotypiskt <i>nordiskt</i> utseende”)	(inom gruppen ”stereotypiskt <i>utländskt</i> utseende”)
Stämmer helt/delvis	86% (165)	93% (121)
Stämmer ej/vet ej →	14% (26)	7% (9)
Total	100% (191)	100% (130)
(Q11) ”Jag har vittnat andra resenärer (en eller flera) bli utsatt för rasistiska påhopp på tunnelbanan i Stockholm”		
Stämmer helt/delvis	63% (120)	72% (94)
Stämmer ej/vet ej →	37% (71)	28% (36)
Total	100% (191)	100% (130)

För de personer som uppmärksammar denna problematik på tunnelbanan anses det optimala sättet att agera på vara att stödja varandra, både de utsatta och vittnen. Det näst vanligaste sättet att agera på i ett scenario där en bevittnar ett rasistiskt påhopp enligt de medverkandes ställningstaganden (oavsett kategoriserat utseende) är att på något sätt blockera attacken (se detaljer i Tabell 4). Vidare säger över 90% av samtliga medverkande att de inte väljer vilka

tunnelbanelinjer de reser med utifrån erfarenhet av rasistiska händelser. Det faktum att rasism kan äga rum på tunnelbanan verkar inte direkt styra resenärer när det gäller val av vilka tunnelbanelinjer de åker med, detta kan dock bero på att de inte i alla fall finns andra alternativ.

Tabell 4.		
(Q14) ”Jag agerar vid ett rasistiskt påhopp genom att... (det är möjligt att välja fler svarsalternativ)”	(inom gruppen ”stereotypiskt nordiskt utseende”)	(inom gruppen ”stereotypiskt utländskt utseende”)
Larma (<i>uppmärksamma omgivningen</i>)	34% (65)	31% (40)
Stoppa (<i>på något sätt blockera attacken</i>)	51% (97)	63% (82)
Anmäl (<i>rapportera till polis</i>) →	14% (26)	13% (17)
Ignorera (<i>låtsas som att det inte händer</i>)	→ 12% (23)	7% (9)
Stötta (<i>stödja varandra – både de utsatta och vittnen</i>)	57% (108)	58% (76)
Annat	15% (28)	12% (16)

Oavsett om resenärer vittnat andra bli utsatta för rasistiska påhopp eller inte, är som tidigare nämnt de flesta medverkande medvetna om att det sker. Frågan är om något så diskriminerande som rasism (Clarke 2003:20; Barnes 2000:4) tas på allvar, med tanke på hur få (43 av 321) personer (oavsett kategoriserat utseende) som anmäler rasistiska påhopp till polisen (se detaljer i Tabell 4). Polisen kan nämligen anses ha mest möjlighet att vidta åtgärder som har effekt på utvecklingen av etniska hatbrott (Brå 2002: 6-9). Att brotten inte anmäls kan ha att göra med människors prioriteringar i vardagen, men också brist på tillit för statliga myndigheter (Westin & Nilsson 2009: 43-44; Brå 2011:12, 49). En annan anledning till att denna siffra är så pass låg kan ha att göra med det faktum att de medverkande *själva* fått definiera vad ”rasistiska påhopp” är och avgöra om det anses vara kriminellt eller inte.

Den allmänna vetskapen om fenomenet ”rasism på tunnelbanan” (och möjligtvis även rasism i andra sammanhang) kan ha lett till att individer accepterar existensen av detta problem i samhället. Upplevelsen av rasism på tunnelbanan kan alltså sägas ha normaliserats (Barnes 2000:149) och detta kan ha en effekt hos resenärer, nämligen att rasismen inte tas på så stort allvar. Å andra sidan kan undersökningens resultat också tolkas ur en annan synvinkel. Nämligen att samhällsmedlemmar visst tar rasismen på allvar. Detta med tanke på att ”rasistiska påhopp” (som tidigare nämnt) inte har definierats som en kriminell gärning och att flera av de medverkande ändå påstår att de anmäler en sådan händelse till polisen. Med detta sagt

uppmärksammas alltså den kollektivistiska insats som de medverkande säger sig göra för varandra vid ett rasistiskt påhopp på tunnelbanan i Stockholm (se detaljer i Tabell 4).

En annan del som kan ha en inverkan på hur rasistiska händelser upplevs och hanteras är det geografiska läget för vart någonstans det sker. Sättet som personer i Stockholm (generellt sett) hanterar rasism på kan skilja sig från hur personer i en annan stad hanterar samma problematik. Skillnaderna bör iaktas med tanke på att de tidigare studierna som används i detta arbete är genomförda på skilda geografiska platser. Denna iakttagelse kan bli märkbar när den insamlade data för det här arbetet inte stämmer överens med vad de tidigare studierna fått för utfall. En sådan observation kan även bidra till att förklara hur det kommer sig att människor uppfattar och handskas med en sådan situation olika beroende på sammanhanget/omgivningen. Goldberg beskriver till exempel att geografiskt betingade skillnader mellan städer bland annat har att göra med olika former av segregering (2009:30). Han tar även upp det faktum att kulturella skillnader kan anses vara komplicerade att bemöta (2009:254-255), vilket kan tillföra kartläggningen av anledningen till att främlingsfientlighet överhuvudtaget förekommer.

Den ”acceptans” som ett normaliserat fenomen kan bidra till blir möjlig att koppla till de tre nivåerna av rasism – institutionaliserad, personligt förmedlad och internaliserad (som togs upp i avsnittet för tidigare forskning). Detta exempelvis på grund av; brist på makt/inflytande (institutionaliserad), utsattheten för förutfattade meningar (personligt förmedlad) och det konstanta bemötandet som den ”sämre” tills en själv börjar tro på det (internaliserad) (Jones, 2000). Enligt Du Bois kan utsatta personer till och med börja ifrågasätta sig själva (”self-questioning” som på svenska betyder själv-ifrågasättande) och det är precis detta som hans teori slöjan ringar in (1903:xii-xiii). Vidare kan också dessa faktorer vara avgörande för ifall de utsatta anmäler rasistiska påhopp till polisen, men det kan också handla om att personerna inte ens har blivit uppmanade av andra i omgivningen att göra så. Även detta blir möjligt att koppla till det faktum att *vardagsrasism* har normaliserats (Barnes 2000:149). Den normaliseringsprocessen, som samhällsmedlemmar bidrar till att utveckla (Bauman & May 2001:165-166), kan påverka utsatta personer som därför låter bli att anmäla händelsen. Detta i sin tur innebär att brott med rasistiska inslag (statistiskt sett) inte når polisen och då ges inte ens chansen att vidta åtgärder på makropolitiska plan (Goldberg 2009:21). Dock hade högst troligen antalet medverkande som svarat ”Anmäl” blivit fler ifall ”rasistiska påhopp” i enkäten tydligt operationaliserats och definierats som ett brott.

HUR RASISM KAN TE SIG PÅ TUNNELBANAN

När det kommer till att besluta om en sittplats är det flera av de medverkande (oavsett kategoriserat utseende) som säger sig välja plats utifrån utseendet på medresenärer, till exempel beroende på deras hudfärg eller hårfärg. En ännu större andel väljer sittplats utifrån medresenärens symboliska plagg, som till exempel slöja eller kippa. I resultaten framkommer det att procentandelarna mellan grupperna är snarlika (se Tabell 5). Detta sätt att selektera bort sittplatser (på grund av de personer som platsen omges av) kan ses som en representation av ”behovet” att *bevara* ens egen identitet. Det är med andra ord en (indirekt) rasistisk praktik att på detta sätt undvika mix gällande hudfärg, kultur eller religion (Clarke 2003:15-16; Jefferys & Ouali 2007:407). Med ovanstående i åtanke anser dock majoriteten av de medverkande att val av sittplats *inte* bestäms utifrån vilka personer som platsen omges av.

Tabell 5.		
(Q16) ”Jag väljer sittplats utifrån utseende på medresenärer när jag färdas med tunnelbana i Stockholm (tex. hudfärg eller hårfärg)”	(inom gruppen ”stereotypiskt nordiskt utseende”)	(inom gruppen ”stereotypiskt utländskt utseende”)
Stämmer helt/delvis	→ 20% (39)	→ 25% (32)
Stämmer ej/vet ej	80% (152)	75% (98)
Total	100% (191)	100% (130)
(Q17) ”Jag väljer sittplats på tunnelbanan i Stockholm utifrån urvalet som finns oavsett hur medresenärerna ser ut (tex. bär slöja eller kippa)”	(inom gruppen ”stereotypiskt nordiskt utseende”)	(inom gruppen ”stereotypiskt utländskt utseende”)
Stämmer helt/delvis	58% (111)	59% (76)
Stämmer ej/vet ej	→ 42% (80)	→ 42% (54)
Total	100% (191)	100% (130)

Trots detta ”behov” anser nästan samtliga medverkande att de är lika mycket värda som alla andra resenärer oavsett härkomst. Nästan lika stor andel anser också att samtliga resenärer har lika rättigheter, dessa resultat gäller samtliga medverkande oavsett kategoriserade utseenden (se Tabell 6). Det är möjligt att många som tagit ställning till dessa påståenden gjort det med intentionen att framstå som en person som inte diskriminerar andra. I avsnittet för ”tidigare

forskning” talades det om ”direkt och indirekt rasism” och denna paradox kan kopplas till *indirekt* rasism. Detta eftersom den formen av rasism inte är lika lätt att tolka/uppfatta. I den studien var det uppenbart att det som sägs inte alltid är samma sak som det som personen *menar* (Jefferys & Ouali 2007:407). Det är dock inte helt uteslutet att de medverkande faktiskt varit ärliga, i sådant fall finns ytterligare en möjlig förklaring till denna motsägelse. Förklaringen kan vara att dessa personer, i andra ställningstaganden, inte aktivt hindrat sina subjektiva tankegångar om sina medpassagerare, vilket behövs för att motarbeta och i sin tur eliminera rasism (Clarke 2003:16; Barnes 2000:4).

Tabell 6.	(Q18) ”Jag anser mig (oavsett härkomst) vara lika mycket värd som alla andra resenärer på tunnelbanan i Stockholm”	(Q19) ”Jag anser samtliga resenärer oavsett härkomst/etniskt ursprung på tunnelbanan i Stockholm ha lika rättigheter”
Stämmer helt/delvis	→ 98% (314)	→ 99% (317)
Stämmer ej/vet ej	2% (6)	1% (3)
Total	100% (321)	100% (321)

Det finns ytterligare en indikation i de medverkandes ställningstagande som kan anses ha rasistisk karaktär. I ett scenario, där en eller flera medresenärer blir utsatta för rasistiska påhopp, besvarade flera av de medverkande (oavsett kategoriserat utseende) att de ignorerar händelsen. Av dessa personer är det flest (12%) från gruppen för ”stereotypiskt nordiskt utseende”, alltså nästan dubbelt så många än gruppen för ”stereotypiskt utländskt utseende” där 7% ger detta svar (se Tabell 4 på sida 21). Inom rasismforskning sägs detta vara ett stort problem eftersom personer som inte aktivt arbetar emot att utplåna rasism blir en bidragande faktor till att problemet kvarstår (Barnes 2000:4). Dock kan detta resultat också tolkas genom att uppskatta hur stor andel som inte ignorerar händelsen och faktiskt väljer att agera.

SAMBANDET MELLAN ETNICITET OCH UTSATTHET

Det insamlade materialet visar att andelen personer som själva utsatts för rasistiska påhopp (på tunnelbanan i Stockholmsområdet) är under 30% och det kan ha att göra med den profil (se ”Generell resultatredovisning”) som i studien framkommit. Inom gruppen ”stereotypiskt utländskt utseende” ser det däremot annorlunda ut, många fler har blivit utsatta för rasistiska påhopp och detta har i ett Chi-2 test visat en statistisk signifikans*, $p=0,000$ (se Tabell 7). Denna utsatthet inom gruppen kan associeras med människornas (uppfattade) härkomst, detta eftersom

gruppen drabbas av att *rasifieras* (Miles 1989:73-75) i större utsträckning än andra. Det argumenteras för att kategorisering av människor (som utgår ifrån deras karaktäristiska drag) kan beskrivas vara en konstruktion av rasrelaterad typologi, alltså läran inom denna vetenskap. Detta som ett koncept sägs framgångsrikt ha ympats av naturen (Clarke 2013:114-115), vilket kan anses vara olyckligt (Barnes, 2000).

Tabell 7. *		
(Q11) ”Jag har blivit utsatt för rasistiska påhopp på tunnelbanan i Stockholm (en eller flera gånger) under min livstid”	(inom gruppen ”stereotypiskt nordiskt utseende”)	(inom gruppen ”stereotypiskt utländskt utseende”)
Stämmer helt/delvis	12% (23)	→ 53% (69)
Stämmer ej/vet ej	88% (168)	47% (61)
Total	100% (191)	100% (130)

Kategoriseringen sägs finnas till för att ”säkra” ens egen identitet. Detta sker undermedvetet och görs för att bekräfta det utmärkande med ”vithet”. De synliga kroppsliga kännetecknen (biologiska faktorer) fungerar i sin tur som en bevarande beståndsdel, för att garantera vitheten som mer än en diskursiv konstruktion. Strukturen av att kategorisera individer beroende på deras härkomst anses uppge likheter och olikheter mellan människor, detta för att reproducera den ena gruppen (de vitas). Det innebär alltså att vithet kan göra det möjligt att separera/dela in människor i klasser baserat på vad som sägs vara en naturlig epistemologi (kunskapsteori) (Clarke 2013:114-115).

Över 70% av de medverkande inom gruppen ”stereotypiskt utländskt utseende” skulle känna sig kränkta om en medresenär väljer bort att sitta bredvid hen. Detta har i ett Chi-2 test visat en statistisk signifikans*, p-värde=0,000. Detta innebär att över hälften, på grund av sitt ursprung, skulle känna sig förnedrad i ett sådant scenario (se Tabell 8). Teorin ”det dubbla medvetandet” som berör just denna kränkthet förklarar att människor bedömer sig själva utifrån andra individers tankar. Vilket i detta fall kan vara negativa föreställningar på grund av att personen ser ut att ha annan/främmande härkomst. Vidare förklarar teorin att sättet en individ blir bemött på har inverkan på dennes uppfattning om sig själv. Detta kan, som tidigare nämnt, i sin tur leda till att de individer som avviker från normen i samhället upplever ”dubbla medvetandet” (Du Bois 1903:8 & 136).

Tabell 8. *		
(Q20) ”Jag skulle på grund av min härkomst känna mig kränkt om en resenär valde bort att sitta bredvid mig på tunnelbanan i Stockholm”	(inom gruppen ”stereotypiskt nordiskt utseende”)	(inom gruppen ”stereotypiskt utländskt utseende”)
Stämmer helt/delvis	36% (69)	→ 72% (93)
Stämmer ej/vet ej	64% (122)	28% (37)
Total	100% (191)	100% (130)

”ATT KÄNNA SIG UTSATT” - UPPLEVELSEN AV RASISM UTIFRÅN ETT HÄRKOMST-PERSPEKTIV

Samvariationen mellan ”stereotypiskt nordiskt/utländskt utseende” och känslan av att vara utsatt på grund av sin härkomst har i ett Chi-2 test visat en statistisk signifikans*, $p=0,000$. Inom gruppen ”stereotypiskt utländskt utseende” är det över 30% som på grund av sin härkomst upplever utsatthet när de färdas med tunnelbanan i Stockholm (se Tabell 9). Denna känsla av att dömas ur andras ögon talas det även om i en av de tidigare studierna rörande vardagsrasism. I flera av berättelserna, som Barnes studie innefattar, tas liknande fall upp. I ett av fallen känner sig en person stött på tunnelbanan i New York, detta på grund av att en (vit) dam markerar sin misstänksamhet genom att hålla i sin väska extra hårt. Damens markering antas ha rasistisk karaktär vilken riktas emot (den utsatta) personen, som oskyldigt tagit en ledig sittplats vilket råkade vara bredvid denna dam (Barnes 2000:165-166). Denna handling med inslag av rasism riskerar att förolämpa personer med viss etnisk tillhörighet och enligt teorin ”det dubbla medvetandet” bedömer de redan sig själv ur andras ögon. På samma gång kan teorin ”slöjan” stärkas, detta eftersom teorin innefattar att vita människor (i detta fall en dam) nekar att svarta människor (i detta fall en person som upplever sig bli dömd) är lika mycket värda. Det i sin tur kan påverka svarta människor från att se sig själva för den man *är*, bortom det negativa betraktelsesättet av ”svarthet” skapat av rasism (Du Bois 1903:8).

Tabell 9. *		
(Q21) ”Jag känner mig utsatt när jag reser med tunnelbana i Stockholm på grund av min härkomst”	(inom gruppen ”stereotypiskt nordiskt utseende”)	(inom gruppen ”stereotypiskt utländskt utseende”)
Stämmer helt/delvis	9% (17)	→ 32% (42)
Stämmer ej/vet ej	91% (174)	68% (88)
Total	100% (191)	100% (130)

Vidare upplever samma grupp att de får dömande blickar när de reser med tunnelbanan i mycket större utsträckning än gruppen för ”stereotypiskt nordiskt utseende”, detta på grund av sin härkomst. Skillnaden mellan grupperna har i detta avseende i ett Chi-2 test visat en statistisk signifikans*, $p=0,000$ (se Tabell 10). De medverkandes upplevelse av att bli dömda (utifrån andras ögon) kan på samma sätt (som i stycket ovan) kopplas till Du Bois välutvecklade teorier ”slöjan” och ”det dubbla medvetandet” (1903:8). Enligt Baumans sociologiska modell ”främlingen” utsätts (i detta fall) resenärer med annan etnisk tillhörighet på grund av att de anses ”urholka” ordningen mellan ”oss” och ”de andra”. Detta kan orsaka ”förvirring” som kan vara en av anledningarna till att den *obekanta* personen – främlingen, blir en måltavla för etniskt hat (Clarke 2003:55).

Tabell 10. *		
(Q22) ”Jag upplever att jag får dömande blickar från medpassagerare när jag reser med tunnelbanan i Stockholm på grund av min härkomst”	(inom gruppen ”stereotypiskt nordiskt utseende”)	(inom gruppen ”stereotypiskt utländskt utseende”)
Stämmer helt/delvis	7% (14)	→ 42% (54)
Stämmer ej/vet ej	93% (177)	58% (76)
Total	100% (191)	100% (130)

Trots den tydliga skillnaden mellan grupperna har över hälften inom gruppen för ”stereotypiskt utländskt utseende” svarat att de *inte* upplever att de får dömande blickar från medpassagerare. Denna paradox kan ännu en gång förklaras med hjälp av Du Bois teorier eftersom personer med annan etnisk tillhörighet bland annat tenderar att borste ifrån den rasism de utsätts för i sin vardag (1903:8). Detta möjligtvis för att stå ut med den verklighet vi lever i.

Ytterligare ett fall som Barnes tar upp rör känslan av att, på grund av sin hudfärg, konstant bli misstänkt för att ha begått ett brott (i detta fall vid vistelse i en butik). På samma gång som vita människor varken blir kollade eller ifrågasatta (2000:69). Utan att på något sätt vara (direkt) rasistisk uttryckte en person (i detta fall en butiksägare) misstankar genom sina handlingar som klargör de (indirekt) rasistiska indikationerna. Dessa misstankar baseras på biologiska kännetecknen som till exempel motpartens hudfärg (Barnes 2000:69; Jefferys & Ouali 2007:407). Vidare kan ett sådant bemötande vara ett exempel på det som anses (som tidigare nämnt) upprätthålla rasismens dagordning (Barnes 2000:2).

Enligt Clarke, som fokuserar på strukturer i samhället, kan sådana bemötanden förankras i de samhällsklass-skillnader som han tar upp (2003:19). Detta eftersom att rasism som ett fenomen har en viss tendens att sätta strukturer, som leder till diskriminering och ojämlikhet, i fokus. Etniska minoritetsgrupper missgynnas systematiskt av detta, på grund av de vita människornas klassposition. Det främjar i sin tur en *underklass* som minoritetsgrupperna ingår i. Med underklass menas alltså att de människor som ingår i klassen anses vara mindre värda än den klass där vita människor ingår (ibid:15-19 & 27). Detta kan tala för att varje individs förutsättningar avgörs beroende på kroppsliga kännetecknen/biologiska faktorer.

KLASSTILLHÖRIGHET KAN ANSES AVGÖRA ENS FÖRUTSÄTTNINGAR

Apropå samhällsklasser är den grupp med flest medverkande (15%) som svarat att de *inte* anser sig vara bekant med rasism på tunnelbanan vara från samhällsklasserna ”över/medelklass” inom gruppen för ”stereotypiskt nordiskt utseende”, vilket är fler procentenheter än för ”arbetarklass/klasslös” (11%). Samma skillnad mellan samhällsklasserna finns även inom gruppen för ”stereotypiskt utländskt utseende”, med 9% för ”över/medelklass” och 5% för ”arbetarklass/klasslös” (se Tabell 11). Det blir i tabellen också tydligt hur få från denna grupp (”stereotypiskt *utländskt* utseende”) som svarat att de *inte* är bekanta med fenomenet. Till skillnad från gruppen för ”stereotypiskt nordiskt utseende” där det nästan är dubbelt så många. Detta kan, återigen, tyda på att vita människor inom samhällsklasser som kan ses som välbärgade inte utsätts för rasistiska påhopp i samma utsträckning som den motsatta gruppen (Barnes, 2013) och därför inte heller uppmärksammar det i lika stor utsträckning.

Detta resultat framkom i en multivariatanalys mellan variablerna (självdefinierad) ”klasstillhörighet”, ”bekant med fenomenet rasism på tunnelbana” och ”stereotypiskt

utseende”. Styrkan i sambanden mellan dessa variabler visar i ett Chi-2 test statistisk signifikans*, p=0,001 (se Tabell 11).

Tabell 11. *		
(Q22) ”Jag är bekant med faktumet att människor utsätts för rasistiska påhopp på tunnelbanan i Stockholm”	(inom gruppen ”stereotypiskt nordiskt utseende”)	(inom gruppen ”stereotypiskt utländskt utseende”)
Stämmer helt/delvis (<i>över/medelklass</i>)	85% (116)	→ 91% (61)
Stämmer helt/delvis (<i>arbetarklass/klasslös</i>)	89% (49)	→ 95% (60)
Total	100% (165)	100% (121)
Stämmer ej/vet ej (<i>över/medelklass</i>) →	15% (20)	9% (6)
Stämmer ej/vet ej (<i>arbetarklass/klasslös</i>) →	11% (6)	5% (3)
Total	100% (26)	100% (9)

Resultaten visar att de flesta medverkande oavsett kategoriserat utseende och klassposition säger sig vara bekanta med fenomenet ”rasism på tunnelbanan”. Detta kan som tidigare nämnt ha med påståendets formulering (som kan anses vara ledande) att göra. I fall en mer öppen fråga rörande rasism på tunnelbanan ställts hade eventuellt fler (högst troligen vita) personer svarat att de inte alls är bekanta med fenomenet. Det finns som tidigare nämnt även tendenser som kan belysa indikationer vilka tyder på att vita inte beaktar rasism i samma utsträckning. Detta utslag kan kopplas till hur gruppen för ”stereotypiskt nordiskt utseende” generellt sett bemöts. Enligt Barnes möts de av respekt, till skillnad ifrån svarta människor som inte anses vara lika mycket värda (2013). Med andra ord kan det tala för att vithet för med sig makt och inflytande (Jones 2000:1213) eftersom det kan medföra en (stundom) oförtjänad respekt att vara vit.

Ett annat högst intressant utslag (som syns i Tabell 11) är det som strider mot Du Bois uppfattning om att utbildning leder till mer kunskap om rasism (1903:59). Detta eftersom de medverkande från gruppen ”arbetarklass/klasslös” oavsett ”stereotypiskt utseende” verkar bekanta med faktumet att rasism äger rum på tunnelbanan i Stockholm. Inom denna grupp är de medverkande till och med mer bekanta med fenomenet än vad de från gruppen ”över/medelklass” är. En teori om varför den insamlade data visar det här resultatet kan vara att Du Bois utvecklade sina idéer för länge sedan. Nu för tiden lever människor oavsett klassposition tätare in på varandra med tanke på de urbaniseringsprocesserna som skett och

fortfarande sker (Goldberg 2009:162). Det kan anses bidra till att kunskapen ökar genom att människor från olika klasspositioner får ta del av varandras vardag, som till exempel vardagsupplevelser på tunnelbanan.

Avslutande diskussion & slutsatser

Syftet med denna studie har varit att undersöka hur individer som färdas med tunnelbana i Stockholmsområdet upplever rasism beroende på deras (självddefinierade) ”stereotypiska utseende”. Detta med avsikten att få en fördjupad förståelse om hur personer med biologiskt karaktäristiska drag från annat land än Sverige kan uppleva rasismen. Forskningsstudien uppmärksammar fenomenet – rasism på tunnelbanan och kan bidra till att resenärer blir mer självreflekterande. På detta sätt kan rasism inom det här området kollektivt motarbetas och det i sin tur kan minska problematiken som tenderar att prägla samhället i stort (Barnes, 2013).

De analyserade resultatens riktning tyder på att individer inom den grupp som anses vara ”främmande” inte får samma förutsättningar som dem i gruppen för ”stereotypiskt nordiskt utseende”. Det framkommer även att rasism kan utövas genom olika nivåer och former som varje människa aktivt bör kontrollera. På så sätt kan främlingsfientlighet på lång sikt elimineras.

Avslutningsvis, för att besvara denna studiens frågeställningar;

- *I vilken grad upplever människor som färdas med tunnelbana i Stockholmsområdet att de utsätts för rasism?*

I studiens insamlade och analyserade data anser sig majoriteten av de medverkande vara bekanta med faktumet att rasism på tunnelbanan i Stockholm sker. Däremot har inte lika många svarat att de faktiskt blivit utsatta. Detta kan, återigen, bero på den profil (kvinna som anser sig ha ”stereotypiskt nordiskt utseende”, är högutbildad och har anställning) som framkom i denna studie. Enligt Clarke kan skillnader i upplevelser mellan dessa grupper förankras i samhällsklass-skillnader. Detta eftersom etniska minoritetsgrupper systematiskt missgynnas på grund av de vitas klassposition. Det i sin tur främjar en *underklass* som minoritetsgrupper likt ”stereotypiskt utländskt utseende” – gruppen kan anses ingå i.

- *Hur skiljer sig upplevelsen av rasism beroende på deras härkomst?*

Mellan de (stereotypiskt) kategoriserade grupperna finns det en tydlig distinktion som kan bli märkbar när det ”vanliga” börjar ifrågasättas. Utifrån denna studiens insamlade och analyserade material kan det även bli möjligt att se samband mellan människors ursprung och deras upplevelse av att färdas med tunnelbanan i Stockholmsområdet. En stor andel av de medverkande inom gruppen för ”stereotypiskt nordiskt utseende” anser att det inte är bekanta med att rasism förekommer, medan medverkande inom den andra gruppen säger motsatsen. Denna paradox kan enligt Du Bois förklaras med teorin ”det dubbla medvetandet” där personer som avviker från normen i samhället bedömer sig själva ur andras ögon. Även teorin ”slöjan” kan förklara varför de medverkande med ”stereotypiskt utländskt utseende” upplever rasismen. Detta eftersom teorin innefattar att vita människor nekar svarta människors värde (Du Bois, 1903; Barnes, 2013). Vilket i sin tur riskerar att föra vidare ett betraktelsesätt som indirekt kan påverka upplevelser av rasism på tunnelbanan hos personer med härkomst från annat land än Sverige.

FÖRSLAG INFÖR FRAMTIDA STUDIER

Enligt min mening är det allra viktigaste att bibehålla respekt för både ämnet som studeras och de som medverkar. Detta genom att exempelvis vara noggrann i formuleringar av frågor/påståenden där människor delas in i etniska grupper. Inför fortsatta studier inom detta område finns det några reflektioner att ha i åtanke. Det kan exempelvis vara av vikt att använda ett annat ord istället för ”utländskt” utseende, detta eftersom det finns risk att ordet kan uppfattas som fientligt. Ett exempel på en formulering att föredra inom forskningsstudier som berör rasism kan vara; ”ursprung från ett annat land” med tanke på att ordet *ursprung* inte betonar annat än ens bakgrund, medan ordet utländsk är synonym för ordet främmande.

Ytterligare en fundering kring vad som kan bidra till en ännu mer reliabel studie är att låta de medverkande i enkäten besvara hur observanta de anser sig själv vara när de reser med tåg i Stockholm. Detta för att kunna dra slutsatser kring fenomenet – rasism på tunnelbanan, som personer vilka faktiskt säger sig själva vara observanta, bidrar till att besvara. Gällande en annan bristfällighet i enkäten borde ett avslutande kommentarsfält inkluderas, detta för att ge de medverkande en chans att tycka till eller skriva övriga synpunkter.

Referenser/källförteckning

LITTERATUR

- Aspers, P. (2011), *Etnografiska metoder – Att förstå och förklara samtiden*. Liber
- Barmark, M. (2015), *Statistisk verktygslåda 0 – Att förstå och förändra världen med siffror*. Lund: Studentlitteratur
- Barnes, A. S. (2000), *Everyday Racism: A Book for All Americans*. Naperville, Ill.: Sourcebooks
- Bauman, Z. & May, T. (2001), *Thinking sociologically*. Blackwell
- Brå (2011), *NTU 2010: om utsatthet, trygghet och förtroende*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (BRÅ) Press
- Brå (2002), *Hatbrott: en uppföljning av rättsväsendets insatser*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (BRÅ)
- Clarke, S. (2003), *Social theory, Psychoanalysis and Racism*. Palgrave Macmillan
- Dahlstedt, M. & Neergaard, A. (2013), *Migrationens och etnicitetens epok - Kritiska perspektiv i etnicitets- och migrationsstudier*. Liber
- Denscombe, M. (2016), *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur
- Djurfeldt, G. (2018), *Statistisk verktygslåda*. Lund: Studentlitteratur
- Du Bois, W. E. B. (1903), *The Souls of Black Folk*. New York: Bantam Classic
- Eliasson, A. (2013), *Kvantitativ metod från början*. Lund: Studentlitteratur
- Goldberg, T. (2009), *Samhällsproblem*. Lund: Studentlitteratur
- Jefferys, S. & Ouali, N. (2007), *Trade unions and racism in London, Brussels and Paris public transport*. Blackwell Publishing
- Jones, C. P. (2000), *Levels of racism: A theoretic framework and a gardener's tale*. American Journal of Public Health
- Lindgren, M. (2004), *Brottsoffer i rättsprocessen: om ideala brottsoffer och goda myndigheter*. Stockholm: Stockholms universitet
- Miles, R. (1989), *Racism*. Routledge
- Rogaly, B. & Qureshi, K. (2013), *Diversity urban space and the right to the provincial city*. Taylor & Francis

Trost, J. (2016), *Enkätboken*. Lund: Studentlitteratur

Wettergren, Å. (2012), *Emotionssociologi*. Gleerups utbildning AB

Westin, C. & Nilsson, A. (2009), *Attityd och bemötande problem inom polisen*. Stockholm: Rikspolisstyrelsen

LÄNKAR

Nyheter24 (2017). *Linnéas klistermärken ska stoppa rasismen i tunnelbanan*. Hämtat 2017-05-10

Internetlänk: <http://nyheter24.se/nyheter/inrikes/882716-linnea-eriksson-anti-rasism-klisetermarken-aktion-tunnelbanan>

Bilagor

ENKÄTEN – RASISM PÅ TUNNELBANAN

Q1 Vilket år är du född? (tex. 1976) Answered: 321 Skipped: 0

Q2 Vilken könsidentifikation anser du dig ha? Answered: 321 Skipped: 0

Kvinna
Man
Annan

Q3 Hur skulle du kategorisera ditt utseende? Answered: 321 Skipped: 0

Stereotypiskt nordiskt utseende
Stereotypiskt utländskt utseende
Annat

Q4 Vart härstammar dina biologiska föräldrar ifrån? Answered: 321 Skipped: 0

Sverige
Annat land

Q5 Vilken utbildningsnivå har du? Answered: 321 Skipped: 0

Grundskola
Gymnasium
Folkhögskola
Universitet/högskola grundnivå
Universitet/högskola avancerad nivå
Universitet/högskola forskarnivå

Q6 Vilken postort bor du i? (tex. Älvsjö) Answered: 321 Skipped: 0

Q7 Vilken är din huvudsakliga inkomstkälla? Answered: 321 Skipped: 0

Lön
CSN
Annan

Q8 Hur mycket har du månatligen i inkomst före skatt? (tex. 21000kr) Answered: 321
Skipped: 0

Q9 Jag reser med tunnelbana i Stockholm... Answered: 321 Skipped: 0
en eller flera gånger i veckan
en eller flera gånger i månaden
en eller flera gånger om året

Q10 Jag är bekant med faktumet att människor utsätts för rasistiska påhopp på tunnelbanan i Stockholm Answered: 321 Skipped: 0
Stämmer helt
Stämmer delvis
Stämmer inte alls
Vet ej

Q11 Jag har blivit utsatt för rasistiska påhopp på tunnelbanan i Stockholm (en eller flera gånger) under min livstid Answered: 321 Skipped: 0
Stämmer helt
Stämmer delvis
Stämmer inte alls
Vet ej

Q12 Jag har vittnat andra resenärer (en eller flera) bli utsatt för rasistiska påhopp på tunnelbanan i Stockholm Answered: 321 Skipped: 0
Stämmer helt
Stämmer delvis
Stämmer inte alls
Vet ej

Q13 Jag undviker situationer där (en eller flera) resenärer utsätts för rasistiska påhopp på tunnelbanan i Stockholm Answered: 321 Skipped: 0
Stämmer helt
Stämmer delvis
Stämmer inte alls
Vet ej

Q14 Jag agerar vid ett rasistiskt påhopp genom att... (det är möjligt att välja fler svarsalternativ) Answered: 321 Skipped: 0
Larma (uppmärksamma omgivningen)
Stoppa (på något sätt blockera attacken)
Anmäl (rapportera till polis)
Ignorera (låtsas som att det inte händer)
Stötta (stödja varandra - både de utsatta och vittnen)
Annat

Q15 Jag gör ett strategiskt/välplanerat val när jag väljer sittplats på tunnelbanan i Stockholm Answered: 321 Skipped: 0
Stämmer helt
Stämmer delvis
Stämmer inte alls
Vet ej

Q16 Jag väljer sittplats utifrån utseende på medresenärer när jag färdas med tunnelbana i Stockholm (tex. hudfärg eller hårfärg) Answered: 321 Skipped: 0
Stämmer helt
Stämmer delvis
Stämmer inte alls
Vet ej

Q17 Jag väljer sittplats på tunnelbanan i Stockholm utifrån urvalet som finns oavsett hur medresenärerna ser ut (tex. bär slöja eller kippa) Answered: 321 Skipped: 0

Stämmer helt
Stämmer delvis
Stämmer inte alls
Vet ej

Q18 Jag anser mig (oavsett härkomst) vara lika mycket värd som alla andra resenärer på tunnelbanan i Stockholm Answered: 321 Skipped: 0

Stämmer helt
Stämmer delvis
Stämmer inte alls
Vet ej

Q19 Jag anser samtliga resenärer oavsett härkomst/etniskt ursprung på tunnelbanan i Stockholm ha lika rättigheter Answered: 321 Skipped: 0

Stämmer helt
Stämmer delvis
Stämmer inte alls
Vet ej

Q20 Jag skulle på grund av min härkomst känna mig kränkt om en resenär valde bort att sitta bredvid mig på tunnelbanan i Stockholm Answered: 321 Skipped: 0

Stämmer helt
Stämmer delvis
Stämmer inte alls
Vet ej

Q21 Jag känner mig utsatt när jag reser med tunnelbana i Stockholm på grund av min härkomst Answered: 321 Skipped: 0

Stämmer helt
Stämmer delvis
Stämmer inte alls
Vet ej

Q22 Jag upplever att jag får dömande blickar från medpassagerare när jag reser med tunnelbanan i Stockholm på grund av min härkomst Answered: 321 Skipped: 0

Stämmer helt
Stämmer delvis
Stämmer inte alls
Vet ej

Q23 Jag väljer vilka tunnelbanelinjer jag reser med utifrån erfarenhet av rasistiska händelser på tunnelbanetåg i Stockholm Answered: 321 Skipped: 0

Stämmer helt
Stämmer delvis
Stämmer inte alls
Vet ej

Q24 Jag är medveten om hur mina värderingar präglar mina val relaterat till sättet jag väljer att resa på med tunnelbana i Stockholm (tex. välja sittplats)

Answered: 321 Skipped: 0
Stämmer helt
Stämmer delvis
Stämmer inte alls
Vet ej

Q25 Jag tror att jag har värderingar som undermedvetet präglar mina val av hur jag reser med tunnelbana i Stockholm (tex. välja sittplats) Answered: 321 Skipped: 0

Stämmer helt
Stämmer delvis
Stämmer inte alls
Vet ej

Q26 Vilken samhällsklass anser du dig tillhöra? Answered: 321 Skipped: 0

Överklass
Medelklass
Arbetarklass
Definierar mig som klasslös